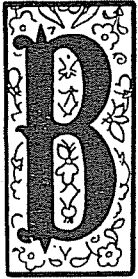

Feth'in 515. Yılı münasebetiyle

Prof. Ziyaeddin Fahri
FINDIKOĞLU

İR düşünceye göre tarihçesi 1453 ile başlayan İstanbul Üniversitesinin bir şubesi de II. Meşrutiyet öncesi Ulûm-ü Şer' iye Medresesinin teşkil ettiği, sonraları organizasyon değişikliği geçire geçire oldukça mütekâmil bir İlahiyat Fakültesi haline geldiği malûmdur. Bu fakülte az zaman içinde Garp'taki ve Şark'taki benzerlerine ulaşmış, tedrisatı ve bilhassa neşriyatı ile İslâm âleminin ve Oryantalistlerin dikkatini çekmiştir.

Fakat bu çok şeyler vadeden İlahiyat Fakültesi Cumhuriyet devrinde bir gaflet ve uzağı görmemezlik eseri olarak kapatıldı. Fakat memleketin kültürel gelişmesi bakımından çok faydalı hizmetleri dokunacak olan müesseseyi, aynı iktidar 1946-1950 arasında yeni devlet merkezinin üniversitesinde bir şube olarak yeniden vücuda getirdi. Bu yeni Fakültenin eskisini çoğu zaman arattığını ve hâlâ kendi elemanlarını tamamiyle bulamamış olduğunu, «oturmamış», «dâvâsız ve problemsiz» durumda bulunduğunu iddia edenlerin ne derece haklı oldukları ancak derinliğine yapılmış etraflı bir monografi ile anlaşılabilir.

Cumhuriyet devrindeki bu değişiklik, yani bir İlahiyat Fakültesi kurma işi sonradan genişlemiş, İmam-Hatip mektepleriyle, Y.İ.E. leri vücuda getirilmiştir. Sayısı şimdilik dört olan bu Enstitülerin bir müdetten beri Türkiye'deki mecmuacılık hareketine bir dergiyle katıldıkları, şimdi de 1453 ün 515. yıldönümünü kutlulama sayısı çıkarmaya çalıştıkları görülüyor. Her yıl değilse bile, her beş veya on yılda bir bu büyük hâdiseyi yeni nesillere, bilhassa bu nesillerin modern din adamı yetiştiren öğretim müesseseleri gençliğine tanıtmak aynı zamanda pedagojik mahiyeti haiz milli bir vazifedir.

- II -

Y.İ.E. gençliğinin bu asil hareketine bir yazı ile katılma teklifini aldığım zaman, gayri ihtiyari onbeş yıl önceki yuvarlak 500. yılı hatırladım. Pek ciddi olmayan 1953'ten hiç değilse bir kaç sene evvel yapılması gereken hazırlıklara dayanmayan bir anma merasimi, Ankara'nın hangi korkak, şuursuz ve şıarsız makamından geldiği bilinmeyen bir emirle durdurul-

muştu. Halbuki o sırada Fener Patrikhanesindeki kapalı odanın açılması, Ayasofya'ya hac asılması, Kıbrıs'ın Anadolu'ya atlama taşı yapılması.. gibi ideolojik kaprislerle bezemiş merasimler ve toplantılar Atina ve Selânik Üniversitelerinde birbirini takip ediyordu. Sırası gelince beş asırlık tarihçesinden bahseden Üniversite o makamlardan gelen "emr"e karşı hiç bir direnme göstermedi. Büyük ve değerli ruhiyatçımız Prof. Mustafa Şekip'in "Rum mayası" dediği mayanın ne olduğunu bilmeyen gafil ve tarih şuurundan mahrum bir politika böylece «Rum mayası» potasına düşmüş, neticede 500. yıl kendini bilenler için bir yas ve matem yılı olmuştu. Aradan geçen onbeş yıl içinde başında seçme münevverlerin bulunduğu (Fetih Derneği) ve teselli serpen neşriyatı müstesna, ne 1958 (505. yıl), ne de 1963 (510. yıl), ın matemli ağır havasını unutturacak bir harekete girişildiğini göstermedi. Şimdi dünya tarihinin istikametini değiştiren o büyük hadisenin 515. senesinde bulunuyoruz. Aynı gaflet devam ederken, 515. yılında da milli tarih şuurundan mahrum bir fikir anarşisi içinde bocalarken, hattâ rehberlik yapamadığı bir kısım şaşkın gençlik Stalin, Nazım, Mao, Vietnam, Nato bağirtıları ile zamanını geçirirken T.İ.E.T.F. nun teşebbüsü âdeta zulmet içinde bir parıltı, sosyal bir bunalma içinde ferahlatıcı bir ümit ışığı değerini kazanmıştır.

- III -

HER yıldönümü gibi 1453'ün yıldönümü de, biri düne, ötekisi yarına dönük iki hedef gütmeli. İstanbul fethi, yalnız milli ölçüde değil dünya çapında bir hadisedir. Bu hadisenin değil yuvarlak yıldönümleri, hemen her yıl Türk tarih ve sosyolojisine «eser» kazandırma ve bunları kendi dilleriyle Avrupalıya anlatma vesilesi olmalıdır. Hele yarına ve istikbale ait meseleler kazanan daha çok dikkatimizi çekmelidir. Bunlardan birinin esprisini ben 1453 zaferini 21 yaşındaki delikanlı Türk padişahının bir davranışında buluyorum.

Bizans'ın İstanbul'unda, o tarihlerde bir fikir hayatı bulunduğu, bu hayatı temsil edenlerin İtalya'ya göç etmeleri neticesinde Rönesans hareketinin doğduğu bir masal olsa gerek. Zira Bizans, en kara ve en koyu dinî iskolastisizm'in sahnesi olduğuna göre Rönesans'a

kaynaklık yaptığı nasıl kabul edilebilir? Aksine Fatih 1453'ü takip eden yıllarda orijinal bir Türk Rönesans hareketi vücûda getirmeye çalışmış, davet ettiği İtalyanlar vasıtası ile kendi sarayını hareketli bir Rönesans sahnesi haline sokmuştur. Öte yandan ilk Osmanlı devlet merkezinde, Bursa'da, taazzuv etmiş olan fikir hayatını da İstanbul'a aktarma teşebbüsü acaba Garp ile Şark arasında bir sentez başlangıcı sayılmaz mı? Tarih felsefecilerimizden — eğer bu nevi tarihçilerimiz varsa — bu mühim konu ile alakalı bir veya bir kaç deneme beklenebilir. Sosyolojik bakımdan verilebilecek hüküm şudur: — Herhalde Osmanlı-Türk cemiyetinin sosyo-kültürel yapısı bir büyük adamın bu çok orijinal davranışı için elverişli değildi. Bu yüzden davranış çevrede kök salmadı. Nihayet Kâtip Çelebi'nin şikâyetlerine meydan veren bir doğmatizm tarafından mağlûp edildi. Analasıldığına göre II. Meşrutîyet (1908-1918), millî mücadele (1919-1923), hattâ ilk cumhuriyet yılları arasındaki İlahiyat Fakültesi'ne kadar bu doğmatizm devam etti. Yeni İlahiyat Fakültesi ile yeni Y.İ.E. lerinin bu bakımdan Fatih'in davranışını ele almaları ve yürütmeleri lâzımdır.

- IV -

YENİ devlet merkezleri eskilerinin kültürel varlıklarını da kendi çevrelere aktarmak isterler. Bu bakımdan Bursa ve Edirne, yalnız başındaki padişah ve sarayı ile değil bilgi ve kültür hayatını temsil eden şahsiyetlerle de kısmen olsun yeni devlet merkezine aktarılacaktır.

Gerçekten elde mevcut vesikalar, Osmanoğulları saltanatının kuruluş günlerinde bu kuruluşa âmil olan Türk hanedanının aynı zamanda genç Türk devletinin kültürel müesseseleri ile de alakadar olduğunu gösteriyor. Bursa'dan evvel geniş mânadaki Bursa mıntikasının bir parçası olan İznik'te devrin oldukça ehemmiyetli ilk medresesi, eski bir müellifin lisanıyla "Selâtinî Osmaniyenin devletine bina olunan medarisi samiyenin mukaddemi" faaliyete geçmiştir (1). Osmanoğullarının ikinci hükümdarı Orhan Gazi tarafından bu medreseye getirtilen müderrislerden birinin şahsiyeti, bizi aynı zamanda Selçukoğulları ile Osmanoğulları zamanındaki kültür Türklüğünün nasıl birbirine bağlı olduğunu düşündürüyor. İznikteki medresenin başında, Selçukoğulları zamanının şöhretli ilim merkezi olan Kayseriden Davud-u Kayserî getirtilmiştir (2). Osmanoğulları devrinin ilmi faaliyeti hakkında 30 sene evvel Fransa'da çok değerli fakat muhitimizde kâfi derecede tanınmamış olan fransızca bir eserinde Dr. Adnan bey bu noktadan hareket ederek Selçukî medresesi ile Osmanlı medresesi arasında bir devamlılık görmekte, İznik medresesinde de kendine göre liberal olan bir zihniyetin hakimiyetinden bahsetmektedir (3).

Bursa'nın devlet merkezi oluşundan bir müddet sonra felsefi hayatın siklet merkezi, gayet tabii olarak İznik'ten Bursa'ya intikal ediyor. İstanbul'un fethinden evvelki Bursa'nın felsefi hayat itibarıyla arzettiği manzarayı aydınlatmak için Bursalı Türk feylesofu Hocaazadeyi gösterebiliriz.

Bursalı feylesof Hocaazade'nin 1453'den pek az zaman sonra İstanbul'a daveti, yeni Türk tefekkürü-

nün an'anesini tesis içinde istihdamı, bu işin genç Hükümdarın önünde Huzur Dersî halinde başlaması ayrıca üzerinde durulacak bir noktadır (4). Umumiyetle İslâmî tefekkürde düşünce sistemi bir «üstada», bir «pir»e bağlı bulunması eserlerin isimlerinden de bellidir. Müteakip eserler ekseriya ya Şerh, Tahşiye, yahut Hülâsa veya Telhis şeklindedir. Hocaazade'nin Fatih önünde verdiği dersler, yaptığı münakaşalar da bu ananeye uygun olarak bizlere kalmıştır. Kendinden önce Gazalî bir eser yazmış, İbni Rüşd aynı adı kullanmış. Hocaazade da fikirlerinin bu Tehâfütlere cevap olarak bizlere bırakmış bulunmaktadır (5).

Gerçekten her üç İslâm feylesofunun eseri aynı adı taşımaktadır. Gazalî İslâm felsefesinin din ile ilgili bir takım iddialarını birbiri ardısıra redetmekte, İbni Rüşd ise, Gazalî'nin muhakemelerini tenkit eylemektedir. Onuncu asır sonlarından itibaren İslâm felsefesinin rehberliğini yapmağa başlayan Türklerin XV. asırda yetiştirdiği feylesof Bursalı Hocaazade da tekrar Endülüslü feylesofa karşı çıkmakta, münakaşa yolunu ilk açan Gazalî'yi benimsemektedir (6).

- V -

BU satırlarla demek istediğimiz şu ki, bir taraftan Garba, davet ettiği İtalyan ilim, edebiyat ve sanat mensupları vasıtasıyla pencere açmak isteyen, öte yandan vahdete kavuşturduğu Osmanlı Devletinin yeni merkezini bir fikir ve kültür çevresi haline sokma gibi yüksek bir harsî politika takip eden büyük Hükümdar, kendi hayatı sonlarında kısmen, ölümünden sonra tamamen takipsiz kalmıştır. Bu durum benim kanaatime göre II. Meşrutîyetin İlahiyat Fakültesine kadar devam etmiş ise de, kültür tarihimizin

(1) Bk. Şekayik Tercemesi, C. I. Sf. 146

(2) Osmanlı Devletinin "Bân-i Sânisî — İkinci Kurucusu" Mehmet Çelebi'nin, kardeşi Mûsa Çelebi'ye taraftar olan Şeyh Bedreddin'i İznik'te ikamete memur ettiği, Şeyh'in İznik Medreselerinde öğretimde bulunduğu, hatta âdeta bir Medenî Kanun olan (Fûsul)ünü İznik'te yazdığı malumdur. Bk. Z.F.F.: Sosyalizm, 1967 İktisat Fakültesi Neşriyatı, Ş.B. Faslı, Sf. 44-84

(3) Bk. Dr. A. Adnan: La science chez les Ottomans, Paris, 1939, Sf. 10

(4) Değerli Hukuk âlimimiz Ebül'ulâ Bey'in (Huzur Dersleri) araştırmaları ile alakalı olan bu nokta belki Hocaazade'ye kadar gerilere götürülebilir. Yalnız Huzur Dersleri, Fatih önündeki felsefi münakaşalarla pek alakalı olmasa gerektir.

Bk. Hocaazade: Tehafüt, Mısır tab'ı, 1888

(5) Bk. Şekayik Tercemesi, C. I, Sf. 145 (Hocaazade'nin adı Muslihiddin, bazı kayıtlarda Mustafa olarak gösteriliyor. İkinci ihtimal belki daha doğru. Diğerini dini islah mânasına olmak üzere verilmiş bir teveccüh işaretini olması da muhtemeldir. Nitekim kendi hemşerisi olan ve Türk ilim tarihinde meşhur bir sima teşkil eden Kadızâde'ye de aynı makamda Salâhaddin denilmiştir.

(6) Bk. Kamûs, C. 1, Sf. 335, Mütercim Asım, "Tehafüt"ün aynı zamanda "Teakub" demek olduğunu da söylüyor. Bu takdirde her üç feylesof için de muhaliflerinin fikirlerini birbiri ardı sıra reddettiklerinden kitaplarına bu ismi vermişlerdir. Hocaazade'nin hayatı hakkında şu risaleye bakılabilir, Bk. Z. F.F.: İstanbul'un Türk kültür merkezi olarak teşekkülü, 1953, Türkiye Harsî ve İçtimai Araştırmalar Derneği neşriyatı, Sayı: 26.

hazin kaderi buna da yukarıda işaret ettiğimiz gibi müsaade etmemiştir. Feth'in 500. yılından biraz önce bir dini terbiye ve kültür müessesesinin sosyal zarureti karşısında açılan İmam-Hatip Mektepleri, İlahiyat Fakültesi ve Y.İ.E.leri şimdi bizi yeni bir vaziyet karşısında bulduruyor. Son yılların, gerçek İslâmiyet'le hiç bir alâkası olmayan, fakat İslâmiyet adına ileri sürülen cereyanlarla mücadele laik, lâdini müessesâ ve şahsiyetlerin değil, işte bu üç derecesi dini terbiye ve öğretim müesseselerini idare edenlere düşmektedir. Zira laik çevreler pozitivist, hattâ ateist temayüller besleyebilirler, dini müessesenin mânâ ve suurunu idrak edemezler. Bu yüzden onları herhangi bir şekilde 'enkrit' etmek de doğru değildir. Esasen bu gibi makam ve zevatın davranışları ve düşünceleri kitleler tarafından kayıtsızlık ve şüphe ile karşılanır. Sosyolojik zihniyete göre her sosyal müessese, ancak kendi a-

damları ve mensupları tarafından yönetilmelidir. Bu mensupların ise ancak bu üç dereceli dini kültür müesseselerinin son iki — yani Fakülte ile Enstifüler — dereceli müesseseler yetiştirecektir.

Kanaatimce Osmanlı Türkiyesine üçüncü bir yeni Devlet merkezi kazandıran 1453'ün her yadedilişinde, Garbâ ve Şarka açık bir zihniyet taşıyan genç Hükümdarın davranışı tahlil edilmelidir. Çıkarıldığı Mecmua ile bu yolda yürümeğe başlayan Y.İ.E.T.F., bu sahada yeni bir çığır açabilirse, gerek kendi öğretim derecesi altındaki İ.H. Mekteplerine, gerek İlahiyat Fakültesine pedagojik sahada rehberlik yapmış olacaktır. Ancak bu suretle din müessesesi, diğer sosyal müesseselerle ahenkli bir düzen içinde elele verecek, yeni bir tabir ile içtimai Entegrasyon ameliyesi gerçekleştirilecek, laik çevrelerin Devrim!! namına yıkıcı tasallut ve tahakkümünden kendini kurtaracaktır.

İstanbul'un Fethi

*Bu tecelli ezeldir yine Allaha gider
Fethi İstanbul'a ruhsat o büyük Şaha gider.
Canlı bir fırtınadır ki yayılır emri sefer,
Erişir arsa haber cümle ferîştaha gider.
Gürleyen cezbei Yezdan ile dağlar sarsılır,
Mâveradan akan ordu o karargâha gider.
Fatih'in şemsi verir müjdeyi Nurdan alarak,
Süt beyaz atlara binmiş ulu dergâha gider.
Karâran orta çağın bahtını keşf etmek için,
Gemiler dağları aşmış nice fersaha gider.
Uykusuz kaç gece şimşek gibi bir kanlı bakış
Çakar âfâkına garbın, ünü Fettaha gider..
Patlayıp dehşeti Kahhar ile surlar yararılır,
Korkunun mahşeri mabetlere hep aha gider.
Koparır avrupanın kalbini yırtar bu fetih,
Asuman sarsılarak rasesi ervaha gider...
Çırpınır imparator hak ile yeksan olarak,
Yıkılan saltanatıyla adı eyvaha gider..
Bir hadis şanın yazması şehamet yoluna..
Bu kılınc caha değil ruhları iflaha gider.
Arifin ruhu o meydanı celadette bugün,
Olur ecdada mülaki ebedi raha gider..*

● S. ARIF EMRE